

Mihalj Szentmártoni

DINAMIZAM RELIGIOZNOG DOŽIVLJAVANJA

U vječnom traženju svog identiteta čovjek atomizira sebe, trga iz cjeline svog bića elemente ljudskosti i stavlja ih preda se da u njima, kao u nekom zrcalu, spozna sebe. I premda svako takvo cijepanje predstavlja nasilje na totalitet čovjeka, to je jedini način da sve dublje zalazimo u sebe i upoznamo sebe. A to samoupoznavanje jedna je od najljepših i najljudskijih sposobnosti što je nosimo kao neotuđivo pravo. I temelj svakog planiranja i sveg napretka.

Kao svako doživljavanje, i religiozno je doživljavanje nedohvatljivo. Lakše je reći što ono nije ili kakvo ne bi smjelo biti, nego dati pozitivan odgovor na pitanje o kakvoći istinskog religioznog doživljaja. Pokušajmo s ovim negativnim pristupom.

Od freudovske sublimacije s jedne strane, po kojoj religiozni doživljaj nije drugo nego usmjerenje libida na društveno ne samo prihvatljiv, nego i cijenjeni objekt, pa do skrajnjeg intelektualizma voltaireovskog tipa, po kojem »ako Bog ne postoji treba ga izmisliti jer drži u ravnoteži društvene slojeve«, s druge strane, sve ostale koncepcije čine šarolik spektar unutar tih skrajnosti.

Po Schleiermacherovoj definiciji religiozni doživljaj nije ništa drugo, nego doživljaj apsolutne ovisnosti, koji je u svojoj biti mazohistički: uživanje u svojoj bijedi i u neuspjesima moralnog naprežanja. U tom doživljaju posebnu ulogu ima osjećaj krivnje. Čovjek se ne može na drugi način osloboditi tog osjećaja, nego da sebe doživi kao dio jedne nadređene cjeline, sile, koja preuzima na se dio njegovih slabosti. U kliničkoj praksi patološke oblike osjećaja krivnje nalazimo u fazi depresije manično-depresivne psihoze. »Ja znam da sam u crkvi obećala Bogu mnogo toga, što nisam mogla izvršiti, ali vas molim da me ne dirate!« — zabilježio sam izjavu jedne starije pacijentice. Zanimljivo je spomenuti i ovo: karakteristični pratioci depresije jesu suicidalne misli, pa i pokušaji. Na moj upit da li je kada pokušala samoubojstvo, spomenuta je pacijentica odgovorila negativno, jer »vjeruje u Boga«. To je ono što tvrdi Schleiermacher: osje-

ćaj ovisnosti o višoj sili čini podnošljivijim osjećaj krivnje. Kako prema nekim psiholozima nema oštrih kvalitativnih granica između normale i abnormalne, to bi ovdje značilo da je religioznost konativna patološka tendencija pojedinaca.

S gledišta nas vjernika takvo tumačenje ne samo da nije prihvatljivo, već i ponižava. Nema sumnje da osjećaj grešnosti, bolje rečeno, fenomen savjesti igra ulogu pri religioznom doživljavanju, ali on nije i ne smije biti ekskluzivan.

Religiozni doživljaj, nadalje, nije jedan od obrambenih mehanizama ličnosti. To bi značilo otprilike ovo. Proces individuacije ima dva lika. Dijete jača fizički, emocionalno i mentalno, jednom riječi: porast snage osobnog ja. Međutim, istodobno postaje sve veća i njegova usamljenost. Dijete postaje svjesno da je entitet odvojen od svih drugih u onoj mjeri u kojoj se izdiže iz tog svijeta. To odvajanje je puno prijetnje i tjeskobnosti pa se u čovjeku javljaju impulsi da odustane od individualnosti i da potpunim utapljanjem u vanjski svijet svlada osjećaj usamljenosti i nemoci. Međutim, ti impulsi i te nove veze nikad više nisu iste kao primarne veze: dijete se ne može vraćati u majčinu utrobu, pa se ti pokušaji nužno javljaju u obliku potčinjavanja. Izolacija, naime, ispunja čovjeka tjeskobom. Da bi se riješio te tjeskobe, on se odriče jednog dijela svoje slobode i stupa u službu neke nadređene sile ili ideje. Ta ideja ili sila može biti politička partija, vjerski fanatizam, ili, što je najčešće: pripadanje nekoj vjerskoj zajednici, ovisnost o Bogu. Na taj način čovjek osjeća sigurnost i zaštićenost u ugroženosti izolacije. Jasno, taj je mehanizam podsvjestan, kao i svi ostali obrambeni mehanizmi ličnosti.

U gornjim mislima prepoznajemo socijalnog psihologa i antropologa Ericha Fromma. Takva koncepcija religioznog doživljavanja postaje neprihvatljiva onog časa kad shvatimo da je jedna od najvećih vrednota za čovjeka sloboda. Svako nasilno ukidanje te slobode ponižava ljudsku narav.

Nasuprot takvim shvaćanjima religioznost moramo doživjeti kao pozitivnu silu. Sve dotle, naime, dok religiozni doživljaj ne znači pozitivan faktor u razvijanju naše osobnosti, osobito u mladim danima, nije prihvatljiv kao vrednota.

Razglabajući genezu religioznog doživljaja, mogli bismo dati ovakav shematski prikaz: prve i osnovne pojmove religioznosti dijete dobiva od svojih roditelja i odgojitelja. Ono ih prihvaća, kao i ostale vrednote, isključivo zbog autoriteta roditelja, odnosno odgojitelja. Međutim, takva religioznost još nije osobna. Izvanrednu ilustraciju daje nam ispovijest djevojke Marijane u »Glasu koncila« od 2. 4. 1972.: »Odgojena sam kršćanski. Idem u crkvu. Ali to me ne zadovoljava. Želim upoznati Boga, Isusa Krista. Tražim ga, jer mi ga do danas nitko nije pokazao. Znam da su mi još kao maloj djevojčici govorili: ovo smiješ, ovo ne smiješ, Bog tako hoće. To je bilo dobro za moje ponašanje, ali ja Boga nisam doživjela.« Slično pokazuju i rezultati velikih pubertetskih prevrednovanja.

To je doba kad mladi čovjek stavlja pod upitnik sve prijašnje vrednote. U tim prelaznim godinama, naime, dijete odjednom dođe do poražavajućeg otkrića, da ni njegovi roditelji ni odgojitelji nisu sveznajući i nepogrešivi. Stoga sve što ne predstavlja osobnu vrednotu za njega, pada. A vrhunske vrednote za mladu ličnost, koja se rapidno razvija, jesu one koje mogu pružiti ravnotežu u traženjima novih puteva.

Pravi religiozni doživljaj označava dvije stvarnosti. Razum otkriva jedan smisao, koji obuhvaća sve i koji je tolikih dimenzija da ponese čitavog čovjeka, čitavu ličnost. Da to nije samo podsvjesni ili nesvjesni mehanizam, dokaz je druga bitna komponenta svakog religioznog doživljaja: intelekt na neki način istupa da pomoću simbola i riječi učini shvatljivijim taj drugi, drukčiji svijet koji je doživljen. (Ni na jednom drugom području ljudskog doživljavanja ne nalazimo toliko simbola kao na vjerskom planu.) Nema dvojbe: doživjeti da je svaki naš napor i svaki naš neuspjeh ugrađen u ovaj sveobuhvatni smisao snažan je faktor ravnoteže u traženjima mlade ličnosti.

Unatoč tome, religiozni doživljaj u svojoj najdubljoj intimi ostaje neuhvatljiv. Mogli bismo možda ipak zahvatiti još jednu dimenziju tog doživljaja: njegovu dinamičnost, gotovo bismo rekli, dijalektičnost. Ima, naime, u našem životu razdoblja kad se dotadašnji životni oblik, životni stil na neki način slomi. Čovjek se osjeća kao da je stigao na kraj jedne skakaonice, iza koje ne slijedi više ništa, a on je ipak prisiljen da napravi taj skok. Takvi slomovi organski slijede i naš religiozni život. Kad stignemo do određene točke naše religioznosti, prijašnja forma i stil našeg religioznog doživljavanja odjednom postaju smiješni, komični, maleni, neodrživi. Osjećamo: u njoj se dalje ne možemo micati, a kamoli napredovati. Za razliku od svakodnevnih kriza, u vjerskom životu nalazimo dvije mogućnosti: ili skočiti naglavce u to predstojeće »ništa«, u nepoznato — u viši oblik religioznosti koje kakvoće još nismo iskusili, ili ostati na »skakaonici« i viknuti u sad već u nama nastalo ništavilo: »ne vjerujem!«

Prvi takav slom nalazimo na prijelazu iz djetinjstva u mladenačko doba, na pragu puberteta. Onda ih slijedi još mnogo u životu. Vjera, koja u jednom času postaje malograđanski neprihvatljiva, suočena s predstojećom nevjerom kao antitezom, treba da rodi — za razliku od hegelovske dijalektike — ne sintezom, ali svakako novom kvalitetom, novim, višim oblikom religioznog doživljavanja. Podloga je tome spoznaja da kršćanstvo nije nešto, nego Netko. U jednom času treba da se slomi slika Isusa iz dječjih legendi, a treba da upoznamo Isusa iz Pisma. Religiozni doživljaj nije maskenbal, gdje čovjek ne poznaje svog partnera. Krist nudi svoje uvjete bez maske, ali oni će postati vrednote samo onda ako ih osobno preuzimamo.

Naše religiozno doživljavanje nije nikad savršeno. No treba da u takvim dijalektičkim skokovima napreduje i da se približava savršenosti. Cilja u ovom životu možda i nema. Samo vječne težnje naprijed. Ili je možda cilj ono što je u potresnom doživljaju opjevao Rilke?

*Ugasi mi očinji vid, opet ću Te vidjeti!
Začepi mi uši i oduzmi sluh, opet ću Te čuti!
I bez nogu moći ću do Tebe stići!
I bez usta moći ću k Tebi zavapiti.
Otrgni mi obje ruke, i tad ću Te zagrliti,
srcem i dušom isto kao i rukama.
Zaustavi mi srce, mozak će početi kucati.
Baci u požar i moj mozak,
onda ću Te u svojoj krvi nositi. . .*

Možda je to samo pjesnička intuicija, ali daje izvanrednu analizu pravog religioznog doživljavanja koje zahvaća čitavog čovjeka. Da bi nova forma, novi stil naše religioznosti bili zaista pozitivniji u usporedbi s prijašnjima, moraju nositi ove četiri oznake: da pružaju sigurnost u slobodi, da određuju naš odnos sa svijetom, da unose smisao u naš život i da zauzimaju stav prema vrednotama.

Takva seciranja intimnog života nisu uvijek bezbolna. Ali ona su zahtjev nove definicije kršćanina: čovjek stalne metanoje, neprestanog obraćenja i kretanja naprijed. A bez samoodgovorne spoznaje to je iluzija, jer spoznaja logički prethodi akciji. Možda su to naslućivali stari Grci kad su izrekli veliku riječ: »Neistraženi život nije vrijedan življenja!«